

Afl. 2006/02

DE LEUGENDETECTOR BIJ ZEDENDELINQUENTEN: NIET DOEN!

De leugendetector kan zich in Europa in een toenemende populariteit verheugen. Een in het oog springende toepassing is het periodiek testen van zedendelinquenten. De resultaten hiervan lijken op het eerste gezicht indrukwekkend. De gunstige resultaten blijken echter meer met de intimiderende werking dan met de nauwkeurigheid van de leugendetector te maken hebben.

E.H. Meijer is aio aan de capaciteitsgroep psychologie van de universiteit Maastricht.

H.L.J.G. Merckelbach is hoogleraar psychologie aan de Universiteit Maastricht.

In mei 2004 besteedde de media volop aandacht aan wat de Eibergse zaak ging heten. Een 13-jarig meisje werd gedurende 40 uur ontvoerd en seksueel misbruikt. De dader bleek de 37-jarige terbeschikkinggestelde Michael S., die niet van zijn proefverlof was teruggekeerd. De maatschappelijke en politieke verontwaardiging was groot: hoe was het mogelijk dat iemand die voor een zedendelict veroordeeld en onder behandeling was, in de gelegenheid kon zijn om opnieuw een meisje seksueel te misbruiken? Dit jaar speelde zich een soortgelijke discussie af naar aanleiding van het geval van Wilhelm S. Deze zedendelinquent ontsnapte tijdens een proefverlof aan zijn begeleiders en werd één week later aangehouden op verdenking van moord.

De bovenbeschreven gevallen zijn geen uitzondering. Recidives onder terbeschikkinggestelden en meer specifiek zedendelinquenten komen op enige schaal voor. Zo vonden Hildebrand en collega's dat van de 94 mannelijke terbeschikkinggestelden die tussen 1975 en 1996 werden veroordeeld voor (poging tot) verkrachting of aanranding, 34% opnieuw werd veroordeeld voor een seksueel delict.¹ Volgens cijfers van het ministerie van Justitie werd van de zedendelinquenten die tussen 1994 en 1998 hun behandeling beëindigden, 11% binnen maximaal tien jaar opnieuw vervolgd voor een zedendelict.² De werkelijke recidive ligt natuurlijk hoger. Bovenstaande cijfers gaan immers noodgedwongen voorbij aan alle delicten die niet bij justitie bekend zijn en alle delicten die nog gepleegd gaan worden.

Om recidive te voorkomen is een effectieve behandeling van zedendelinquenten cruciaal. Eén van de methoden die hierbij volgens sommige experts een rol kan spelen is het gebruik van de leugendetector. Dit gebruik werd eind jaren zestig in de Verenigde Staten geïntroduceerd, en de experts die er in de praktijk gebruik van maken zijn er onverdeeld positief over. Typerend is de uitspraak van de Amerikaanse politiefunctionaris Consigli: 'Those of us who conduct post-conviction sex offender testing know that it has been the missing link in preventing recidivism'.³ Recentelijk waaide deze methode over naar Europa en momenteel lopen er in Engeland⁴ en Nederland⁵ projecten waarbij haar bruikbaarheid wordt getest.

DISCLOSURE AND MAINTENANCE

Het gaat bij deze toepassing van leugendetectie om het vóór en tijdens de behandeling periodiek testen van zedendelinquenten. De achterliggende gedachte is dat, om iemand succesvol te behandelen, de behandelaar volledig op de hoogte moet zijn van alle gedragingen die verband houden met de stoornis. Normaliter is de behandelaar hiervoor afhankelijk van wat de patiënt vertelt. De leugendetector zou echter de mogelijkheid bieden om deze zelfrapportage op waar- en volledigheid te toetsen. Een treffende verwoording van deze functie komt van de Amerikaanse onderzoekster Kim English: 'Using the polygraph with sexual offenders is akin to testing urine with drug offenders. It is a method of validating offenders' self-reports of treatment compliance and monitoring very specific behaviors.'⁶

De leugendetector kan op meerdere momenten tijdens de behandeling worden ingezet. Het eerste moment is meestal aan het begin van de behandeling. Het doel is dan om informatie te controleren die de veroordeelde over zichzelf heeft verstrekt. Denk bijvoorbeeld aan eerdere vergrijpen. Deze test wordt ook wel de 'disclosure test' genoemd. Hiernaast dient de leugendetector om het gedrag van de delinquent tijdens zijn behandeling te controleren. Belangrijk hierbij zijn risicogedragingen waarvan bekend is dat zij het gevaar op recidive verhogen, bijvoorbeeld het bewust opzoeken van speeltuinen tijdens een proefverlof. Deze laatste test vindt periodiek plaats, bijvoorbeeld om de zes maanden, en wordt ook wel de 'maintenance test' genoemd.⁷

STRESS

Er bestaan meerdere varianten van leugendetectie. De vorm die bij zedendelinquenten wordt ingezet staat bekend als de controlevragen techniek (CVT). Deze techniek wordt bijvoorbeeld door de Amerikaanse en Belgische politie gebruikt en ontleent haar naam aan de twee type vragen waarop zij stoelt. Het eerste type, de relevante vragen, heeft direct betrekking op de zaak die wordt onderzocht. Een voorbeeld is: 'Heeft u, op 18 december 2002, mevrouw X aangerand?' Het tweede type, de controlevragen, is algemener van aard, en gaat bijvoorbeeld over illegale futiliteiten. Een voorbeeld is: 'Heeft u in uw leven ooit iets illegaals gedaan?' Tijdens het beantwoorden van deze vragen worden lichamelijke reacties gemeten, waaronder de hoeveelheid zweet in de handpalmen, de bloeddruk en de ademhaling. Deze lichamelijke reacties hangen nauw samen met stress. De experts die deze variant hanteren menen dat liegen gepaard gaat met verhoogde stress en langs deze weg dus te detecteren is.

CONTROLEVRAGEN OVER FUTILITEITEN

De crux van de CVT zit echter in het verhaal dat voorafgaand aan de test wordt verteld. Tijdens deze fase wordt de verdachte (of delinquent) in stellige bewoordingen voorgehouden dat een leugenachtig antwoord op één van de vragen, ongeacht welke, zal leiden tot een leugenachtige uitslag op de test. Ook wordt hem gezegd dat het opbiechten van illegale futiliteiten tot een ongunstige uitslag zal leiden. Zodoende ziet de verdachte (of delinquent) zich gedwongen om de controlevraag leugenachtig te beantwoorden. Een onschuldige verdachte (of therapietrouwe delinquent) verkeert tegelijkertijd in de veronderstelling dat dit hem op een schuldige uitkomst van de test zal komen te staan. Een schuldige verdachte

(of recidiverende delinquent) zal daarentegen slechts matig onder de indruk zijn van het verhaal over de controlevragen, en zich eerder zorgen maken om de delict-relevante vragen. Per saldo zijn dus - dat is althans de gedachte - voor een onschuldige verdachte de controlevragen het meest stresserend, terwijl voor een schuldige verdachte de relevante vragen de meeste stress opwekken. In werkelijkheid weet men natuurlijk niet of iemand schuldig of onschuldig is. Daarom wordt bovenstaande redenering omgedraaid. Reageert een verdachte lichamenlijk sterker op de controlevraag dan is hij onschuldig. Als een verdachte sterker reageert op de relevante vraag wordt hij voor schuldig gehouden.

OMSTREDEN

Het gebruik van deze methode in het straf- en civielrecht is omstreden. Het voornaamste bezwaar zit in de achterliggende redenering. Dat iemand die meer stress ervaart bij de controlevraag 'Heeft u in uw leven ooit iets illegaals gedaan?' dan bij de relevante vraag 'Heeft u mevrouw X aangerand?' waarschijnlijk niet de dader is, lijkt plausibel. Het omdraaien van deze redenering is echter problematisch. Als de verdachte meer stress ervaart bij een relevante dan bij een controlevraag hoeft dit niet te betekenen dat hij ook de dader is. De stress kan ook worden veroorzaakt doordat een onschuldige verdachte zich realiseert dat de relevante vragen belangrijker zijn dan de controlevragen en bang is voor een onterechte uitslag. Hierin schuilt precies het grote risico van de CVT: onschuldigen lopen het aanmerkelijke risico om als schuldig aangewezen te worden.

Over hoe groot dit risico precies is bestaat ondanks een kleine eeuw van onderzoek nog steeds geen uitsluitel. Onlangs evalueerde de Amerikaanse National Research Council de nauwkeurigheid van de CVT. Dit gezaghebbende gremium analyseerde de uitkomsten van 37 laboratoriumexperimenten en zeven veldstudies die aan de minimale wetenschappelijke eisen voldeden. Deze analyse leverde een gemiddelde nauwkeurigheid van rond de 80%.⁸ De spreiding tussen de studies was echter aanzienlijk en de National Research Council maakt het voorbehoud dat het onderzoek voornamelijk stoelt op naïeve proefpersonen, ongetraind in tactieken om de leugendetector om de tuin te leiden. Een conservatieve schatting is in ieder geval dat de CVT bij één op de vijf verdachten met een foute conclusie komt.

VERSCHILLEND

De analyse van de National Research Council heeft betrekking op de nauwkeurigheid van de CVT in de strafrechtelijke arena. De toepassing van de CVT bij zedendelinquenten verschilt evenwel van die in de strafrechtelijke context. Het belangrijkste verschil zit in de formulering van de vragen. Bij toepassing in het strafrecht worden eenduidige vragen over het delict vergeleken met algemene controlevragen. Juist vanwege hun algemene strekking lokken de controlevragen bij onschuldigen stress uit. Bij het testen van zedendelinquenten zijn de relevante vragen echter ook van algemene aard. De behandelaar is immers geïnteresseerd in delicten en risicogedragingen die niet door de delinquent worden gerapporteerd en daardoor niet bij de behandelaar bekend zijn. Relevante vragen zouden in dit kader kunnen zijn: 'Heeft u seksuele handelingen verricht bij andere kinderen dan X?', en 'Bent u, sinds uw laatste test, alleen geweest met een minderjarige?' Deze vragen

zijn niet, zoals bij strafrechtelijke toepassingen, op één delict gericht, maar zijn algemeen geformuleerd. Hierdoor neemt het onderscheid tussen relevante en controlevragen af, en zal de foutenmarge onherroepelijk groter worden dan die bij toepassing in het strafrechtelijke domein.⁹

BEKENTENISSEN

De Amerikaanse auteurs Abrams en Abrams hebben erop gewezen dat het gebruik van de CVT bij zedendelinquenten veel gemeen heeft met de toepassing van leugendetectie bij sollicitatieprocedures.¹⁰ Hierbij verwijzen deze auteurs naar het Amerikaanse gebruik om sollicitanten voor bepaalde functies met behulp van de leugendetector te ondervragen over hun CV ('staat er iets op uw CV wat niet helemaal waar is?') of over drugsgebruik ('heeft u ooit in uw leven illegale drugs gebruikt?'). Hierbij draait het niet zozeer om de uitslag van de test, maar om informatie die zonder de aanwezigheid van een leugendetector door de kandidaten achtergehouden zou worden. Het ontlocken van bekentenissen is echter een functie van de leugendetector die los staat van haar nauwkeurigheid, en eerder samenhangt met de intimiderende werking die van het apparaat uitgaat. Welbeschouwd is hiervoor een echte leugendetector niet eens nodig. Men kan volstaan met een indrukwekkend ogende machine met veel draden en sensoren. Dat het testen van zedendelinquenten met de leugendetector effecten sorteert die betrekkelijk los staan van de nauwkeurigheid van het apparaat blijkt uit de momenten waarop volgens Abrams en Abrams bekentenissen kunnen worden afgelegd. Twee van deze momenten zijn voordat de test daadwerkelijk is afgenomen, namelijk op het moment dat kenbaar wordt gemaakt dat de delinquent in de toekomst een test met de leugendetector moet ondergaan, en tijdens het interview voorafgaand aan de test. Pas als derde moment noemen zij na confrontatie met een ongunstige uitkomst.¹¹ Het gebruik van de leugendetector om bekentenissen af te dwingen is overigens in het civiele domein zeer omstrepen. Zo mogen particuliere bedrijven in de Verenigde Staten sinds de 'Employee Polygraph Protection Act' uit 1988 geen gebruik meer maken van de leugendetector om personeel te screenen.

RESULTATEN BIJ ZEDENDELINQUENTEN

Sommig onderzoek wekt de indruk dat de leugendetector succesvol kan worden ingezet om informatie over eerder gepleegde delicten te verkrijgen.¹² Ahlmeyer en collega's rapporteerden dat bij ondervraging met de leugendetector delinquenten twee keer zoveel slachtoffers en één derde meer delicten toegaven vergeleken met wat bekend was op basis van dossierinformatie en zelfrapportage.¹³ Ook als het om het vaststellen van vertoond risicogedrag gaat, lijken de resultaten positief. De Britse hoogleraar Don Grubin en zijn medewerkers onderzochten deze kwestie in een groots opgezette studie. Hij benaderde 116 zedendelinquenten, waarvan er 50 meewerkte. Van deze 50 deelnemers meldden zich na drie maanden 32 voor een eerste test met de leugendetector. Tijdens deze test werd hen gevraagd of zij de afgelopen drie maanden risicogedrag hadden vertoond. Eenendertig deelnemers gaven toe zich hieraan schuldig gemaakt te hebben. Nog eens drie maanden later

meldden zich 21 delinquenten voor een tweede test. Vijftien van hen gaven wederom risicogedragingen toe.¹⁴

Het onderzoek van Grubin en collega's laat dus zien dat het inzetten van de leugendetector een positief effect heeft op de hoeveelheid informatie die door de delinquent wordt onthuld. Het leert ons echter nog twee zaken. Om te beginnen biechten tijdens de eerste test 27 van de deelnemers (84%) al tijdens het voorinterview - dus nog voor dat de leugendetector de facto was aangesloten - risicogedrag aan de polygrafist op. Vijftien van deze 27 bekenners (56%) hadden dit gedrag eerder tegenover de behandelaar volledig ontkend. Het lijkt er dus op dat het intimiderende effect van de leugendetector ook hier een flink deel van de gunstige resultaten verklaart. Een tweede belangrijk punt in dit onderzoek is het grote uitvalpercentage. Voor de eerste test bleef slechts 64% van de oorspronkelijke groep over. Voor een tweede test viel daarvan nog eens 30% af. De auteurs concluderen dan ook dat alleen delinquenten die gemotiveerd zijn voor een behandeling baat hebben bij de inzet van de leugendetector. Zij die niet gemotiveerd zijn onttrekken zich eraan.

PERSOONLIJKHEIDSKENMERKEN EN ETHIEK

Naast de grote uitval kampt het gebruik van de leugendetector bij zedendelinquenten met twee forse problemen. Het eerste betreft de specifieke persoonlijkheidskenmerken van zedendelinquenten, in het bijzonder cognitieve vervormingen en psychopathie. Cognitieve vervormingen verwijzen naar het sterk vervormde beeld van de werkelijkheid dat zedendelinquenten hebben. Zo minimaliseren zij de gevolgen van seksueel misbruik voor het slachtoffer, denken ze dat kinderen seksuele contacten met volwassenen willen, en zien ze seksuele contacten met kinderen als sociaal acceptabel en onschadelijk voor het kind.¹⁵ Een treffend voorbeeld is de in de inleiding genoemde Michael S. Hij verklaarde tegenover de politie dat de seks met het ontvoerde meisje vrijwillig tot stand was gekomen¹⁶, en hij schreef vanuit de kliniek een liefdesbrief aan één van zijn eerdere slachtoffers.¹⁷ Het effect van deze cognitieve vervormingen op de nauwkeurigheid van de leugendetector laten zich eenvoudig raden. De nauwkeurigheid van deze variant van de leugendetector staat of valt met de angst voor ontmaskering. Deze angst ontbreekt bij de delinquent die stellig meent niets verkeerd te hebben gedaan. Een ander persoonlijkheidskenmerk dat problemen kan opleveren is psychopathie. Psychopate daders vallen op door een gebrek aan empathie en schuldgevoel, en ze zijn virtuozen in het om de tuin leiden van anderen.¹⁸ Er valt niet uit te sluiten dat dit type dader in staat is om de leugendetector te verslaan. Dit probleem is extra urgent omdat van psychopate daders bekend is dat zij vaker recidiveren dan niet psychopate daders.¹⁹

Het tweede probleem is ethisch van aard. De delinquenten die leugendetectietests ondergaan wordt verteld dat het voor een succesvolle behandeling noodzakelijk is dat zij volledig eerlijk zijn. Om dit te controleren worden zij getest met de leugendetector. Tegelijkertijd berust de CVT-variant van de leugendetector voor een groot gedeelte op bedrog. De ondervraagde krijgt immers een onwaar verhaal voorgeschoteld over de functie van de controlevragen. Daarnaast rijst de vraag wat er gedaan moet worden met de informatie die boven tafel komt. Kan iemand beloofd worden dat er geen juridische consequenties aan de bekentenissen worden

verbonden? En is dit te verantwoorden tegenover de slachtoffers van opgebiechte delicten?

CONCLUSIE

Het tbs-stelsel is met enige regelmaat onderwerp van hevige politieke discussie. Die context is een goede voedingbodem voor de inzet van onorthodoxe technieken zoals leugendetectie. Wat voor leugendetectie lijkt te pleiten is dat het delinquenten tot onthullingen over hun risicogedrag en eerdere delicten brengt. Daar staat tegenover dat dit op zichzelf gunstige bij-effect aan snelle inflatie onderhevig is. De delinquent die voor de derde keer aan het apparaat wordt gekoppeld, zal er niet meer zo van onder de indruk raken. Er is geen onderzoek dat de nauwkeurigheid van de leugendetector in deze specifieke toepassing kan onderbouwen. Het is om die reden dat we sancties of risicotaxatie aan de hand van de uitslag van de leugendetector niet alleen prematuur, maar ook gevaarlijk achten. Het kan namelijk tot inschattingfouten met grote gevolgen leiden. Ofschoon niet alle Nederlandse psychiaters de wetenschappelijke feiten op dezelfde manier lijken te wegen²⁰, is psychopathie de krachtigste voorspeller van ernstige recidives. Als het om het screenen van terbeschikkinggestelden gaat zou dáár dan ook alle aandacht naar uit moeten gaan.

Drs E.H. Meijer en prof. dr H.L.J.G. Merckelbach

NOTEN

1. Hildebrand, M., de Ruiter, C., & de Vogel, V. (2003), 'Recidive van verkrachters en aanranders na tbs', *De Psycholoog*, 114-124.
2. Wartna, B. S. J., el Harbachi, S., & van der Knaap, L. M. (2005), Buiten behandeling. Een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
3. Consigli, C. J. E. (2002), 'Post-conviction sex offender testing and the American Polygraph Association', in: M. Kleiner (Ed.), *Handbook of polygraph testing*. (p. 237-250), San Diego: Academic Press, p. 239.
4. Grubin, D. (2002), 'The potential use of polygraphy in forensic psychiatry', *Criminal Behaviour and Mental Health*, 12, S45-S53.
5. *De Volkskrant*, 19 oktober 2002.
6. English, K., Jones, L., Patrick, D., & Pasini-Hill, D. (2003), 'Sexual offender containment: use of the postconviction polygraph', *Annals New York Academy of Sciences*, 989, p. 414.
7. Abrams, S., & Abrams, J. B. (1993), *Polygraph testing of the pedophile*, Portland: Ryan Gwinner Press.
8. National Research Council (2003). *The polygraph and lie detection: Committee to review the scientific evidence on the polygraph*. Division of Behavioral and Social Sciences and Education. Washington DC: The National Academic Press.
9. Zie ook Cross, T. P., & Saxe, L. (1992), 'A critique of the validity of polygraph testing in child abuse cases', *Journal of Child Sexual Abuse*, 1, 19-33.
10. Abrams, S. e.a. (1993), (noot 7), p. 69.
11. Abrams, S. e.a. (1993), (noot 7).
12. English, K. e.a. (2003) (noot 6) p. 411-427. Zie ook Emerick, R. L., & Dutton, W. A. (1993), 'The effect of polygraphy on the self report of adolescent sex offender: Implications for risk assesment', *Annals of Sex Research*, 6, 83-103.
13. Ahlmeyer, S., Heil, P., McKee, B., & English, K. (2000), 'The impact of polygraphy on admissions of victims and offenses in adult sexual offenders', *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 12, 123-138.
14. Grubin, D., Madsen, L., Parsons, S., Sosnowski, D., & Warberg, B. (2004), 'A prospective study of the impact of polygraphy on high-risk behaviors in adult sex offenders', *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16, 209-222.
15. Ward, T., Hudson, S. M., Johnston, L., & Marshall, W. L. (1997), 'Cognitive distortions in sex offenders: An integrative review', *Clinical Psychology Review*, 17, 479-507.

16. Algemeen Dagblad, 2 maart 2005.
17. Algemeen Dagblad, 21 augustus 2004.
18. Hare, R. (2003), Gewetenloos, Rijswijk: Elmar BV.
19. Hildebrand, M. e.a. (2003), (noot 1).
20. Raes, B.C.M. (2005), 'De diagnostiek van psychopathie, geen probleem?', Tijdschrift voor Psychiatrie, 47, 275-277.